

- ³⁸ Снігур І. Легенди Буковини. – Чернівці: Час, 1998. – С. 86.
- ³⁹ Gronich I. Un album al Cernăuțului. – Cernăuți: Luceafărul, 1928. – P. 6.
- ⁴⁰ Raport despre mersul Comerțului și Industriei în circumscripția Camerei de Comerț și de Industrie Cernăuți pe anul 1933. – Cernăuți: Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1934. – P. 10.
- ⁴¹ Кресс В. Моя первая жизнь: Невыдуманная повесть. – С. 189.
- ⁴² Gazeta Gospodarilor. – 1932. – №1. – P. 2, 16.
- ⁴³ Prodan D. Anuarul General al Municipiului Cernăuți. – Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1936. – P. 12, 16.
- ⁴⁴ Кресс В. Моя первая жизнь: Невыдуманная повесть. – С. 189.
- ⁴⁵ З Бесарабії // Час. – 1928. – 11 жовтня. – С. 3.
- ⁴⁶ Побережник І. Сільська корчма та побут корчмаря Хотинщини: за матеріалами Чернівецького музею народної архітектури та побуту // Буковина: історичні та етнокультурні студії. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції „Кайдлівські читання”, 16-17 травня 2007 р. Частина 2. – Чернівці: Прут, 2007. – С. 102.
- ⁴⁷ Там само. – С. 101.
- ⁴⁸ Там само. – С. 102.
- ⁴⁹ Там само. – С. 102.
- ⁵⁰ ДАЧО. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 261. – Арк. 4.
- ⁵¹ ДАЧО. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 97. – Арк. 5.
- ⁵² ДАЧО. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 2465. – Арк. 21.
- ⁵³ ДАЧО. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 4.
- ⁵⁴ Коршми будуть замкнені // Час. – 1929. – 24 березня. – С. 1.
- ⁵⁵ ДАЧО. – Ф. 270. – Оп. 1. – Спр. 140. – Арк. 1.
- ⁵⁶ Raport despre mersul Comerțului și Industriei în circumscripția Camerei de Comerț și de Industrie Cernăuți pe anul 1930. – Cernăuți: Tipografia “Mercur”, 1931. – P. 7.
- ⁵⁷ Raport despre mersul Comerțului și Industriei în circumscripția Camerei de Comerț și de Industrie Cernăuți pe anul 1931. – Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1932. – P. 8.
- ⁵⁸ Raport despre mersul Comerțului și Industriei în circumscripția Camerei de Comerț și de Industrie Cernăuți pe anul 1930. – P. 7.
- ⁵⁹ ДАЧО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 175. – Арк. 1.
- ⁶⁰ Stanciu I. România în comerțul internațional din perspectiva exporturilor, în anii prosperității interbelice (1925-1929) // Revista Istorică. – București: Editura Academiei Române. – 1990. – №11-12. – P. 933-950.
- ⁶¹ Enciclopedia României: Țara românească. – Vol. 2. – P. 129.
- ⁶² Буковина: історичний нарис. – С. 232.
- ⁶³ ДАЧО. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 2.
- ⁶⁴ Кресс В. Моя первая жизнь: Невыдуманная повесть. – С. 19.
- ⁶⁵ F. 740. – Inv. 492. – D. 1. – P. 1-50.
- ⁶⁶ F. 735. – Inv. 494. – D. 1. – P. 1-25.

УДК 323.2(477.8)

© Оксана Докаш (Чернівці)

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ УРСР

У статті аналізуються військово-політичні наслідки включення Північної Буковини до складу Української РСР в 1940 р. та її звільнення від румунської й німецької окупації в 1944 р. Основну увагу автор зосереджує на міжнародно-правових наслідках завершення Другої світової війни, укладенні Паризької мирної угоди 1947 р., що визнала Північну Буковину як складову частину України.

Ключові слова: Північна Буковина, Друга світова війна, Паризька мирна угода 1947 р.

О. Докаш

Военно-политические и международно-правовые аспекты признания Северной Буковины составной частью УССР

В статье анализируются военно-политические последствия включения Северной Буковины в состав Украинской ССР в 1940 г. и ее освобождения от румынской и немецкой оккупации в 1944 г. Основное внимание автор сосредотачивает на международно-правовых последствиях завершения Второй мировой войны, заключении Парижского мирного договора 1947 г., признавшего Северную Буковину частью Украины.

Ключевые слова: Северная Буковина, Вторая мировая война, Парижский мирный договор 1947 г.

O. Dokash

Military-political and International Legal Aspects of International Recognition of Northern Bukovina as a Part of the USSR

This paper analyzes the military and political implications of the inclusion of Northern Bukovina to the Ukrainian SSR in 1940, and its release from the Romanian and German occupation in 1944. The main focus is made on concentrating on international legal consequences of the Second World War, the conclusion of the Paris Peace Agreement 1947, that recognized Northern Bukovina as part of Ukraine.

Key words: Northern Bukovina, World War II, the Paris Peace Agreement in 1947.

Постановка наукової проблеми та її значення. Обрана тема дослідження видається актуальною в науково-теоретичному та прикладному вимірах як вагомий елемент усвідомлення причин, характеру та наслідків консолідації західноукраїнських етнічних територій у складі Радянської України.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній науці зазначеної проблематики торкалися, передусім, історики Ю. Бадах¹, П. Брицький², С. Гакман³, М. Мандрик⁴, І. Фостій⁵, В. Хаджирадева⁶, але вона ще потребує відповідної політологічної та правничої інтерпретації. Високо оцінюючи зазначені вище праці, а також цілу низку інших наукових публікацій немонографічного характеру вважаємо за можливе запропонувати власну політологічну інтерпретацію процесу визнання Північної Буковини як складової частини України.

Метою пропонованої статті є політологічний аналіз аспектів входження Північної Буковини до складу Радянської України.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань:

- аналіз міжнародно-політичної ситуації періоду розгортання Другої світової війни;
- розкриття дипломатичної та військової складової вступу Червоної армії в Північну Буковину в червні 1940 р.;
- характеристика міжнародних-правових наслідків включення Північної Буковини до складу УРСР.

Виклад основного матеріалу. З початком Другої світової війни керівництво Румунії вирішило шукати допомоги в європейських державах, але безрезультатно. Нарком закордонних справ СРСР В. Молотов, виступаючи у березні 1940 р. на сесії Верховної Ради Радянського Союзу, заявив, що “у нас немає пакту про ненапад з Румунією”⁷.

Тоді ж навесні 1940 р. відбулись зміни в зовнішньополітичному курсі Румунії. З розпадом Малої Антанти і поразкою Польщі ця придунайська країна опинилася в складному становищі. Вже 9 квітня 1940 р. Радянський Союз направляє в Румунію меморандум, в якому йдеться про 15 випадків “обстрілу” радянської території з румунської сторони та проблеми мінування мостів через р. Дністер⁸. Зрозуміло, що Румунія заперечувала свою провину та висувала контрпретензії.

19 квітня 1940 р. Коронна рада Румунії (законодавча влада держави) прийняла рішення не віддавати Бессарабію СРСР, надаючи перевагу воєнному конфлікту⁹. При цьому Рада розраховувала на підтримку Німеччини. Але німці, “вірні своєму пакту з СРСР”, відповіли, що проблема Бессарабії їх не цікавить, це справа самої Румунії¹⁰.

В той же час Радянський Союз із квітня 1940 р. почав концентрувати свої війська вздовж кордонів з Румунією, посилювати Київський особливий військовий округ та Одеський військовий округ.

Незважаючи на надані їй гарантії, Англія і Франція були нездатні допомогти Румунії реально. За цих умов король Кароль II зробив свій вибір на користь Німеччини. 29 квітня 1940 р. під тиском Берліна Румунія підписує з Німеччиною угоду про поставки до Третього Райху більшої частини видобутої нафти в обмін на постачання румунській армії сучасної німецької бойової техніки і зброї¹¹.

В червні 1940 р. приєднання до СРСР Бессарабії та Північної Буковини стало каменем спотикання у стосунках сталінського та гітлерівського тоталітарних режимів. Так, ведучи переговори з німецьким та італійським послами, В. Молотов почув від них, що вони “визнають право СРСР на Бессарабію”, але зацікавлені в мирному вирішенні питання, для цього вони будуть “радити Румунії дати згоду на радянську пропозицію”¹². Проте німецька сторона була обурена, почувши радянські претензії на всю Буковину. 25 червня німці висунули протест, а вже 26 червня керівництво Радянського Союзу обмежило радянські претензії тільки Північною Буковиною з Чернівцями¹³. Північна Буковина, заявив В. Молотов, є останньою частиною, якої бракує єдиній Україні, саме тому СРСР важливо вирішити це питання одночасно з бессарабським¹⁴. В ультиматумі ж Румунії радянський уряд обумовлював передачу північної частини Буковини і тим, що її населення історично і мовно було пов’язане з радянською Україною, анексія якої трохі компенсує шкоду, завдану Радянському Союзу за двадцять два роки румунського панування в Бессарабії¹⁵.

26 червня 1940 р. В. Молотов від імені уряду Союзу РСР зробив румунському послові в Москві заяву, в якій йшлося: “Тепер, коли військова слабкість СРСР відійшла в минуле, а наявна міжнародна обстановка вимагає якнайшвидшого розв’язання одержаних у спадщину від минулого нерозв’язаних питань для того, щоб закласти, нарешті, основи міцного миру між країнами, Радянський Союз вважає необхідним і своєчасним, в інтересах встановлення справедливості, приступити разом з Румунією до негайного розв’язання питання про повернення Бессарабії Радянському Союзу”¹⁶. Отримавши радянську ноту, румунський уряд звернувся за підтримкою до Німеччини, Італії, Угорщини та Болгарії¹⁷.

Як слушно зауважує В. Хаджирадева, останнім часом у румунській політичній думці з'явилась думка про те, що врученням ультимативної ноти від 26 червня 1940 р. СРСР порушив цілу низку підписаних ним міжнародних конвенцій. Йдеться про недотримання таких міжнародно-правових актів:

- пакту Бріана-Келлога від 27 серпня 1928 р. (Радянський Союз приєднався до нього 6 вересня 1928 р.), згідно з яким сторони, що домовилися, засуджували “метод застосування війни для врегулювання міжнародних конфліктів та відмовлялися в своїх взаємовідносинах від війни як інструменту національної політики”, а також визнавали, що “врегулювання або розв’язання всіх розбіжностей чи конфліктів незалежно від характеру їхнього походження повинно вирішуватися тільки мирними засобами”;
- Московського протоколу від 9 лютого 1929 р., яким СРСР, Естонія, Польща, Литва та Румунія достроково вводили в дію пакт Бріана-Келлога в тій частині, що їх стосувалася;
- положень Лондонської Конвенції від 24 червня 1933 р. щодо визначення агресора, яка була підписана Румунією, Естонією, Польщею, Туреччиною, СРСР та іншими державами з метою “забезпечення всіма народами територіальної недоторканості їхніх країн”;
- одного з основних положень Статуту Ліги Націй, що закликав “не вдаватися до війни, дотримуватися правил міжнародних відносин, які ґрунтуються на справедливості і честі, та міжнародного права”¹⁸.

Проте, як відомо, вручення ультиматуму за нормами міжнародного права не є оголошенням війни, тим більше, що після виключення Радянського Союзу за агресію проти Фінляндії і Ліги Націй, перший фактично опинився за межами нормативного поля міжнародних угод, що визначали основні засади Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин.

З ранку 27 червня 1940 р. у Румунії було оголошено мобілізацію, а о пів на одинадцяті Й. Ріббентроп передав своєму послу в Румунії інструкцію, в якій румунському уряду радилося поступитися вимогам СРСР, щоб уникнути загрози окупації Червоною армією всієї держави¹⁹. Такі самі “пропозиції” надійшли румунському уряду від Італії, Болгарії та Угорщини. Однак у Бухаресті вирішили спробувати відтягнути час, вступивши у переговори з СРСР. 27 червня в Москву передали відповідь, в якій закликали до переговорів. На що В. Молотов твердо заявив, що “він не бачить у зробленій заяві згоди на радянську пропозицію повернути Бессарабію та Північну Буковину, і що завтра Червона армія туди вступить та займе визначені пункти, а за 3 – 4 дні всю територію, а вже пізніше радянсько-румунська комісія зможе домовитися про деталі реалізації намічених заходів”²⁰.

Румунський посланець у Москві Г. Давидеску відмовився підписувати угоду, посилаючись на відсутність у нього необхідних повноважень. Пізніше йому була передана нова радянська нота, в якій йшлося про невизначеність відповіді румунського уряду, адже “не сказано прямо, що воно приймає пропозицію Радянського Уряду про негайну передачу СРСР Бессарабії та північної частини Буковини”. Однак, взявши до уваги пояснення румунського посланця в Москві, радянський уряд запропонував румунським військам упродовж чотирьох днів, починаючи з 28 червня 1940 р., очистити територію Бессарабії та Північної Буковини. Червона армія за цей час займе ці території. Протягом 28 червня радянським військам приписувалося зайняти Чернівці, Кишинів, Акерман. Румунський уряд повинен узяти на себе відповідальність за збереження залізниць, потягів і вагонів, мостів, складів, аеродромів, промислових підприємств, електростанцій, телеграфів тощо. Призначити комісію з представників сторін для врегулювання спірних питань з евакуації румунських військ та установ. Відповідь Румунії повинна була надійти до дванадцятої години 28 червня 1940 р.²¹.

Пізно ввечері, оцінивши реальні можливості та побоюючись соціальних потрясінь у разі війни з СРСР, Коронна рада 27 голосами проти 11 вирішила піти на поступки СРСР. Однак Румунія формально погодилась не на повернення території СРСР, а лише на “евакуацію румунських військ із Бессарабії та Північної Буковини”²².

Бухарестський уряд дав згоду не на поступки Бессарабії та північної частини Буковини, як трактувалося у радянській політичній думці, а тільки на евакуацію цих територій. Його рішення базувалися на таких факторах:

- катастрофічна поразка франко-британських військ та французька капітуляція унеможливили виконання гарантій від 13 квітня 1939 р.;
- воєнний міністр та начальник Генерального штабу зробили заяву про те, що в зв’язку з відсутністю стратегічної сировини та запасів боєприпасів румунська армія не могла б воювати з Червоною армією більше, ніж три місяці;
- категоричний тиск з боку Німеччини та Італії;

- загрозливе ставлення до Румунії з боку Угорщини та Болгарії у випадку радянсько-румунського збройного конфлікту, при неможливості розраховувати на підтримку румунських союзників – Югославії, Туреччини та Греції.

Як слушно вказує Ю. Бадах, радянсько-румунський конфлікт був вирішений мирним шляхом. Війська Південного фронту отримали наказ здійснити відповідну операцію, ввівши в обід 28 червня 1940 р. перші частини до Північної Буковини²³.

1 липня 1940 р. відбулось перше засідання радянсько-румунської комісії, яка виробила рекомендації для врегулювання спірних питань щодо евакуації румунських військ та установ з Бессарабії й Північної Буковини. Хоча плани пересування румунських військ та частин Червоної армії склалися спільно, на умовах взаємної згоди, сторони не завжди дотримувалися взятих на себе зобов'язань. Іноді доходило до сутичок та грубих порушень умов передачі території²⁴.

В липні 1940 р. до Москви виїхала делегація “від трудящих” Північної Буковини просити возз'єднати їх край з Радянською Україною. Вже 2 серпня Верховна Рада СРСР прийняла закон “Про включення північної частини Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу УРСР”. Решта території Бессарабії відійшла до складу новоутвореної Молдавської РСР, 7 серпня 1940 р. були створені Чернівецька та Ізмаїльська області, замість повітів і волостей – райони, два райони – Бричанський і Липканський, населені переважно молдаванами, згодом відійшли до складу Молдавії. Отже, у Чернівецькій області діяли обласна, три міські, 14 районних, дві селищні та 333 сільські ради депутатів трудящих²⁵.

Даючи оцінку вищезазначеним фактам щодо повернення Бессарабії і передачі Північної Буковини до СРСР, П. Брицький слушно вказує, що, по-перше, окупація Бессарабії і Буковини Румунією в 1918 р. не мала ні історичних, ні правових підстав. Ці землі до 1918 р. ніколи не належали до Румунії. Коли утворилася держава Румунія (1859 р.) то ці землі були в складі Австрійської (згодом Австро-Угорської) імперії з 1774 до 1918 р. та Російської імперії (1812 - 1918 рр.); по-друге, коли мова йде про приєднання до України Північної Буковини та Північної й Південної Бессарабії, то треба мати на увазі, що ці землі в історичному минулому перебували в складі тих держав, які були на українській землі – Київської Русі і Галицько-Волинського князівства; і, по-третє, “повернення Бессарабії і передача Північної Буковини” по суті відповідало відновленню історичної справедливості²⁶.

Можемо погодитись із дослідником С. Гакманом, що приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР у червні-липні 1940 р. можна вважати добре продуманою та ретельно підготовленою політико-дипломатичною акцією, реалізація якої все ж потребувала застосування регулярних збройних сил. Хоча Радянський Союз не був у стані війни з Румунією і діяла “Радянсько-Румунська комісія для врегулювання спірних питань з евакуації румунських військ і установ Бессарабії та північної частини Буковини”, ці території були зайняті Червоною армією за правилами військового мистецтва (були використані всі складові воєнної операції: військова сила, локальний воєнний тиск, військова розвідка, служба агітації та пропаганди), завдяки чому СРСР і досягнув поставленої мети²⁷.

Приєднання Бессарабії та Північної Буковини до СРСР влітку 1940 р. було складовою частиною реалізації воєнної доктрини радянського керівництва, розробленої у 30-ті роки, що ґрунтувалася на принципах неподільності Радянського Союзу та “експорту революції”. В директиві Головного політичного управління Робітничо-селянської Червоної армії (РСЧА) № 0140 від 21 червня 1940 р. зазначалося: “Війни є справедливі і несправедливі. Будь-яка війна, яку веде держава робітників і селян, є війною справедливою, війною визвольною”. Тож ідея перемоги “світової революції” поєднувалася тут з ідеями “возз'єднання” колишніх територій царської Росії, включаючи Польщу, Фінляндію, Естонію, Литву, Латвію, Бессарабію²⁸.

Однак має рацію П. Брицький, який акцентує на тому, що фактично зі вступом радянських військ відбулося втілення у життя рішення Буковинського народного віча українського населення від 3 листопада 1918 р., яке сподівалося на справедливий соціальний устрій і політичні права, на ліквідацію румунських порядків²⁹.

Після введення Червоної армії в Бессарабію та Північну Буковину керівництво Радянського Союзу захотіло “приєднати” до СРСР ще й Південну Буковину. Однак керівництво Німеччини та Італії 10 вересня 1940 р. повідомило В. Молотова, що віднині цілісність румунського кордону будуть гарантувати вони. Німеччина пізніше введе в Румунію військовий контингент чисельністю понад 22 тис. воїнів, незважаючи на протест СРСР від 21 вересня 1940 р. віддати їм Південну Буковину³⁰.

Події в Північній Буковині та Бессарабії сильно стурбували вище керівництво нацистської Німеччини, яке боялося, що вона “змушена буде схилити коліна перед радянською нафтою”. Щоб цього не сталося, А. Гітлер поквапився допомогти своєму ставленнику І. Антонеску стати “вождем держави” –

кондукеторум Румунії, що означало перетворення цієї країни на союзника Німеччини у майбутній війні проти СРСР, фактично у фашистську державу³¹.

Військова диктатура генерала (з 21 червня 1941 р.) І. Антонеску була встановлена в Румунії 6 вересня 1940 р. у результаті перевороту, здійсненого за підтримки нацистської Німеччини легіонерами “Залізної гвардії”. Влітку 1941 р. Румунія реокупувала терени Буковини, а до жовтня – і Трансністрії: це майже 10 % української території з населенням 3,5 млн осіб³².

Як зазначила М. Мандрик, окупаційна політика реалізовувалася методами румунізації, колонізації, “етнічної пурифікації”. Кроки румунської влади свідчили про впровадження ще більш тоталітаризованого режиму, що не визнавав існування національних меншин, спрямовував свою політику на остаточну денационалізацію українців та інтеграцію їхньої території до Великої Румунії³³.

23 серпня 1944 р. за наказом короля Міхая I генерала І. Антонеску було заарештовано. Наступного дня Румунія підписала перемир'я і згодом завбачливо виступила проти нацистів³⁴.

Затвердження радянсько-румунського кордону відбулося 12 вересня 1944 р. при підписанні перемир'я між СРСР та Румунією. Цей кордон було підтверджено 10 лютого 1947 р. Паризькою мирною угодою, яку підписали представники СРСР, УРСР, БРСР, Румунії, США, Великобританії, Австралії, Канади, Чехословаччини, Індії, Нової Зеландії та Південно-Африканського Союзу. Згідно зі статтею 1 цієї угоди було підтверджено радянсько-румунський кордон таким, яким його було визначено 28 червня 1940 р.³⁵ Як наголошує С. Гакман – документа, якого в дійсності не існувало³⁶. Таким чином, Північна Буковина і Хотинщина були визнані міжнародним співтовариством як складова частина України.

4 лютого 1948 р. відповідно до згаданого договору був підписаний Протокол стосовно уточнення проходження лінії державного кордону між Румунською Народною Республікою та Союзом Радянських Соціалістичних Республік³⁷.

27 вересня 1949 р. за результатами роботи змішаної демаркаційної комісії підписано Акт про демаркацію та Протокол-опис проходження лінії радянсько-румунського державного кордону³⁸.

27 лютого 1961 р. в Бухаресті підписано Договір про режим радянсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. Цей договір підтвердив проходження лінії державного кордону між СРСР і Румунією, який, згідно з міжнародним правом, залишався незмінним після проголошення Акта незалежності України 24 серпня 1991 р.³⁹.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в історико-політичній та міжнародно-правовій ретроспективі показано передумови включення Північної Буковини до складу Радянської України та збереження її статусу після завершення Другої світової війни через укладення відповідних міжнародних і двосторонніх угод, котрі є чинними до цього часу та дозволяють спростувати закиди окремих політичних сил і лідерів сучасної Румунії на “право” на повернення Північної Буковини до складу їхньої держави. Перспективним напрямом подальших наукових студій може стати компаративний аналіз політико-правових аспектів включення Західної України та Північної Буковини до складу Радянської України.

¹ Бадах Ю. Приєднання Бессарабії та Північної Буковини до СРСР (до 70-річчя) / Ю. Бадах // Вісник КНЕУ. – 2010. – Вип. 3. – С. 92 - 99.

² Брицький П. Питання про Буковину і Бессарабію у міжнародній політиці в 1939 - 1940-х роках / П. Брицький // Питання історії України. Збірник наукових праць. – Т. 13. – Чернівці, 2010. – С. 46 - 49.

³ Гакман С. Політико-дипломатичні та військово-пропагандистські підготовчі заходи радянського керівництва щодо приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР / С. Гакман // Україна–Румунія–Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Матеріали міжнародної наукової конференції. Чернівці, 16-17 травня 2001 р. – Чернівці, 2002. – С. 213 - 225.

⁴ Мандрик М. Український геополітичний чинник у зовнішньополітичній стратегії зарубіжних країн: історичний контекст (кін. 1920-х – 1945 рр.) [Текст] : Монографія / М. Мандрик. – К.; Чернівці: Книги – XXI століття, 2010. – 575 с.

⁵ Фостій І. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні [Текст] / І. П. Фостій; Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Кн. Пам'яті України, 2005. – 376 с.

⁶ Хаджирадева В. Операція Червоної армії в Бессарабії та Північній Буковині (28 червня – 5 липня 1940 р.) / В. Хаджирадева // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. [Текст] : іст. нариси : у 2 кн. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.] ; Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України. – К. : Наукова думка, 2011. – С. 196 - 207.

⁷ Бадах Ю. Приєднання Бессарабії та Північної Буковини до СРСР (до 70-річчя) / Ю. Бадах // Вісник КНЕУ. – 2010. – Вип. 3. – С. 93.

⁸ Мельтюхов М. Упущений шанс Сталіна. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941 гг. (Документы, факты, суждения) [Текст] / М. И. Мельтюхов. – М. : Вече, 2002. – С. 178.

⁹ Семиряга М. Тайны сталинской дипломатии. 1941-1945 [Текст] / М. И. Семиряга. – М. : Высшая школа, 1992. – С. 261.

¹⁰ Внешняя политика Румынии и румыно-советские отношения (сентябрь 1939 – июнь 1941) / Б. М. Колкер, И. Э. Левит. – М. : Наука, 1971. – С. 99.

- ¹¹ Мандрик М. В. Північна Буковина, Бессарабія та Закарпаття у контексті українського геополітичного чинника (кінець 1920-х – середина 1940-х рр.) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Мандрик Марія Вікторівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – С. 21.
- ¹² Документи внешней политики СССР. Т. 23. Кн. 1. 1 января - 31 октября 1940 г. - М. : Международные отношения, 1995. – С. 378.
- ¹³ Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів [Текст] : пер. з франц. / Ж. Б. Дюррозель. – 11-те вид. – К. : Основи, 2005. – С. 244.
- ¹⁴ Мельтюхов М. И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу 1939-1941 гг. (Документы, факты, суждения) [Текст] / М. И. Мельтюхов. – М. : Вече. 2002. – С. 185.
- ¹⁵ Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів [Текст] : пер. з франц. / Ж. Б. Дюррозель. - 11-те вид. – К. : Основи, 2005. – С. 244.
- ¹⁶ Білоусов С. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі [Текст] : Стенограми лекцій / С. М. Білоусов ; Товариство для поширення політичних та наукових знань Української РСР. – К. : [б.в.], 1949. – С. 31.
- ¹⁷ Документи внешней политики СССР. Т. 23. Кн. 1. 1 января – 31 октября 1940 г. – М. : Международные отношения, 1995. – С. 385.
- ¹⁸ Хаджирадева В. Операція Червоної армії в Бессарабії та Північній Буковині (28 червня – 5 липня 1940 р.) / В. Хаджирадева // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. [Текст] : іст. нариси : у 2 кн. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.] ; Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України. – К. : Наукова думка, 2011. – С. 196 - 197.
- ¹⁹ СССР – Германия 1939: Документы и материалы о советско-германских отношениях 1939 – 1941 гг. / Под ред. Ю. Г. Фельптинского. – Вильнюс, 1989. – Т. 2. – С. 64.
- ²⁰ Советско-румынские отношения 1917 – 1941. Документы и материалы. В 2-х томах. Том 1. 1917-1934. Том 2. 1935-1941. - М. : МИД РФ, Международные отношения, 2000. - С. 320.
- ²¹ Документи внешней политики СССР. Т. 23. Кн. 1. 1 января – 31 октября 1940 г. – М. : Международные отношения, 1995. – С. 384.
- ²² Восточная Европа между Гитлером и Сталиным, 1939 – 1941 гг. / Отв. ред. В. К. Волков, Л.Я. Гибианский. – М. : Индрик, 1999. – С. 359.
- ²³ Бадах Ю. Приєднання Бессарабії та Північної Буковини до СРСР (до 70-річчя) / Ю. Бадах // Вісник КНЕУ. – 2010. – Вип. 3. – С. 96.
- ²⁴ Хаджирадева В. Операція Червоної армії в Бессарабії та Північній Буковині (28 червня – 5 липня 1940 р.) / В. Хаджирадева // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст [Текст]: іст. нариси : у 2 кн. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.] ; Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України. – К. : Наукова думка, 2011. – С. 202.
- ²⁵ Історія держави і права України / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик ; М-во освіти і науки України, Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – К. : Ін Юре, 2008. – С. 229.
- ²⁶ Брицький П. Питання про Буковину і Бессарабію у міжнародній політиці в 1939-1940-х роках / П. Брицький // Питання історії України. Збірник наукових праць. – Т. 13. – Чернівці, 2010. – С. 46 - 47.
- ²⁷ Гакман С. Політико-дипломатичні та військово-пропагандистські підготовчі заходи радянського керівництва щодо приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР / С. Гакман // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Матеріали міжнародної наукової конференції. Чернівці, 16-17 травня 2001 р. – Чернівці, 2002. – С. 223.
- ²⁸ Хаджирадева В. Операція Червоної армії в Бессарабії та Північній Буковині (28 червня – 5 липня 1940 р.) / В. Хаджирадева // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. [Текст] : іст. нариси : у 2 кн. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.] ; Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України. – К. : Наукова думка, 2011. - С. 205.
- ²⁹ Брицький П. Питання про Буковину і Бессарабію у міжнародній політиці в 1939-1940-х роках / П. Брицький // Питання історії України. Збірник наукових праць. – Т. 13. – Чернівці, 2010. – С. 47.
- ³⁰ Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів [Текст] : пер. з франц. / Ж. Б. Дюррозель. – 11-те вид. – К. : Основи, 2005. – С. 245.
- ³¹ Хаджирадева В. Операція Червоної армії в Бессарабії та Північній Буковині (28 червня – 5 липня 1940 р.) / В. Хаджирадева // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. [Текст] : іст. нариси : у 2 кн. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.] ; Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України. – К. : Наукова думка, 2011. – С. 205-206.
- ³² Мандрик М. В. Північна Буковина, Бессарабія та Закарпаття у контексті українського геополітичного чинника (кінець 1920-х – середина 1940-х рр.) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Мандрик Марія Вікторівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – С. 21 – 22.
- ³³ Мандрик М. В. Північна Буковина, Бессарабія та Закарпаття у контексті українського геополітичного чинника (кінець 1920-х – середина 1940-х рр.) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Мандрик Марія Вікторівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – С. 22.
- ³⁴ Мандрик М. В. Північна Буковина, Бессарабія та Закарпаття у контексті українського геополітичного чинника (кінець 1920-х – середина 1940-х рр.) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Мандрик Марія Вікторівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – С. 22.
- ³⁵ Міжнародні відносини (від початку XVII ст. до завершення Другої світової війни) / Н.В. Грицьох, В.В. Гулай, Н.Р. Данилиха, Т.І. Плазова; за заг. ред. В. В. Гулая; Київ ун-т культури і мистецтв. – Вид 2-ге, перероб. і доп. – Львів : “СПОЛЮМ”, 2012. – С. 229.
- ³⁶ Гакман С. Політико-дипломатичні та військово-пропагандистські підготовчі заходи радянського керівництва щодо приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР / С. Гакман // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Матеріали міжнародної наукової конференції. Чернівці, 16-17 травня 2001 р. – Чернівці, 2002. – С. 222.
- ³⁷ Онищук О. Українсько-румунські відносини: проблеми та сучасний стан / О. Онищук // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. – Львів, 2008. – Вип. 25. – С. 71.

³⁸ Гакман С. Сучасні аспекти українсько-румунських відносин [Електронний ресурс] / С. Гакман. – Режим доступу: http://www.uames.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=66:2011-10-24-16-21-36&catid=11:2010-06-01-10-24-12&Itemid=12 [Дата звернення: 19.09.2013 р.]

³⁹ Онищук О. Українсько-румунські відносини: проблеми та сучасний стан / О. Онищук // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. – Львів, 2008. – Вип. 25. – С. 72.

УДК: 314.151.5(=411.16)“1944/1946”

© Ірина Яворська (Чернівці)

РЕПАТРИАЦІЯ БУКОВИНСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА ДО РУМУНІЇ в 1944-1946 рр.

У статті розкриваються основні етапи репатріації євреїв Буковини до Румунії в 1944 -1946 рр. Автором досліджується ставлення радянських органів до процесу еміграції буковинських євреїв та мотиви сіоністських лідерів щодо ролі репатріантів у створенні держави Ізраїль.

Ключові слова: еміграція, репатріація, сіонізм, антисемітизм.

И. Яворская

Репатриация буковинского еврейства в Румынию в 1944-1946 гг.

В статье раскрываются основные этапы репатриации евреев Буковины в Румынию в 1944 -1946 гг. Автором исследуется отношение советских органов к процессу эмиграции буковинских евреев и мотивы сионистских лидеров к вопросу о роли репатриантов в создании государства Израиль.

Ключевые слова: эмиграция, репатриация, сионизм, антисемитизм.

I. Yavorska

Repatriation of Bukovynian Jews into Romania in 1944-1946

The article focuses on the main stages of the repatriation of the Jews of Bukovina into Romania in 1944 -1946. The author examines the attitudes of the Soviet government body in the process of emigration of Jews of Bukovina and the grounds Zionist leaders by the role of immigrants in the creation of Israel.

Keywords: immigration, repatriation, Zionism, anti-Semitism.

Дослідження проблем еміграції буковинського єврейства у повоєнний час та упродовж другої половини ХХ ст. з теренів України продовжує залишатися актуальною та малодослідженою темою української історіографії. Феномен “втраченого сусідства” з роками набирає неабиякого інтересу, вимагаючи всебічного та комплексного аналізу.

В певному обсязі досліджувана тема висвітлена українськими вченими В. Гриневичем¹, М. Міцелем², О. Суровцевим³, ізраїльським істориком М. Альтшулером⁴ та румунським дослідником П. Вебером⁵. Автором статті опрацьовано низку важливих документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державного архіву Чернівецької області (ДАЧО), матеріали обласної газети “Радянська Буковина”, які допомагають глибше та по-новому осягнути суть процесу.

У пропонованій статті ставиться завдання виявити закономірні та спонтанні чинники, що вплинули на процес еміграції буковинського єврейства, перетворивши його на неминучу необхідність та потребу єврейської спільноти.

Звільнення Червоною армією території України та Румунії від німецько-фашистських військ навесні-влітку 1944 р. створило умови для повернення євреїв, депортованих з цих територій у 1941 р. до Трансністрії. Парадоксальність ситуації, яка стала зрозумілою у перші ж місяці, полягала в тому, що значна частина євреїв Північної Буковини прагнула якомога швидше покинути “радянський рай” та перебраться до Румунії, яка була ініціатором єврейських депортацій. Як свідчать документи та спогади учасників, буковинські євреї розглядали Румунію не як “нову батьківщину”, а лише як транзитну територію. Вогонь голокосту чи не вперше змусив багатьох євреїв Європи всерйоз задуматися над “своєю Батьківщиною”, тому більшість з них свідомо або підсвідомо обирали Ерец-Ізраїль – новий-старий національний дім, де євреї, обпалені війною, сподівалися знайти прихисток.

За підрахунками румунського дослідника П. Вебера, у період з березня по червень 1944 р. 14 000 депортованих євреїв, не чекаючи ніяких офіційних рішень, нелегально перебралися до Румунії⁶. Серед них були не тільки північнобуковинські євреї, а й їх значна частина з Південної Буковини, частина бессарабських, польських. Сучасник подій Я. Шібер стверджує, що в числі перших втікачів були члени молодіжних сіоністських організацій, які ще до зайняття Румунії тікали від Червоної армії⁷.

У правовому статусі євреї Північної Буковини у своїй більшості були підданими Румунії, радянське громадянство вони набули автоматично з приєднанням Північної Буковини до УРСР у 1940 р., тому їхня репатріація до весни 1945 р. носила добровільний та нелегальний характер. Тільки починаючи з 1945 р. репатріація набула неухильного характеру згідно з рішеннями Ялтинської конференції